

*Forn de vidre a la Granja d'Escarp
Foto: Maria Jesús Elavero.*

Del carbó al vidre.

Aproximació a l'estudi de la indústria del vidre al Baix Segre

Per Maria Jesús Llaveró

La regió fluvial que conformen els cursos baixos del Segre i el Cinca i la seva confluència amb l'Ebre ha estat tradicionalment descrit com una zona agrícola, més o menys fèrtil depenent de la proximitat a les corrents d'aigua, principals o secundàries. Tots i cada un dels viatgers, passavolants o militars que van publicar la seva opinió i experiència sobre la zona, així ho van recollir. I és cert que la producció agrícola, en alguns moments amb una producció molt especialitzada, ha estat una part important de les dinàmiques econòmiques d'aquesta àrea que no només comparteix tot el que s'ha dit fins ara.

Hem compartit durant segles vies de comunicació importants que ens van incorporar a rutes de comerç i/o peregrinació que creuaven la península des del Mediterrani fins a l'Atlàntic i ens permetien rebre persones, productes i objectes des de zones llunyanes. Les rutes van fer dels llocs singulars, punts estratègics que es van aprofitar militarment fins la passada guerra civil, per aquesta raó generacions de joves de lleva, oficials i suboficials van convertir-se de forma temporal en residents de les nostres contrades, amb tot el que això suposava d'establiment de serveis (lloguer d'habitacions, cases de dinars, cases de jocs...). Així doncs, des de temps immemorial els serveis van ser una font d'ingressos, com ho va ser el comerç o millor el transport, segurament complementari de l'agricultura, sí, però una font important que a més va comportar el consegüent intercanvi de persones, experiències i idees.

També hauríem de parlar dels diferents productes que, bé per extracció directa o a través de la manufactura, es portaven a mercats propers i de mitja distància. El carbó, la calç, el ciment, l'oli de ginebre, les diferents embarcacions... i el vidre. Aquesta producció va romandre en

mans locals fins que van arribar inversions foranes amb les innovacions i capitals necessaris fent-se amb aquests mitjans de producció més industrials, encara que no tenien cap relació amb la població del territori i que van practicar una política de sostracció sense reinvertir al territori de forma decidida. Emprar el mot "aïllament" per definir aquest territori, potser és exagerat, tenint en compte el que s'ha dit més amunt. Cal conèixer millor, doncs, les àrees de producció i econòmiques que van operar abans del món decimonònic i que segur van influir en les dinàmiques socials.

En aquest cas, l'article se centra en la producció de vidre, sense pretendre ser exhaustiu, sinó donar una primera aproximació del tema, basada en notícies espigolades en diferents publicacions i alguns documents, però que posen de manifest l'existència de forns i fàbriques de vidre en el territori, fins i tot en algun moment es van produir vidres d'una certa qualitat, des de molt antic i amb una certa persistència fins a final del vuit-cents.

El vidre és un producte relativament fàcil d'elaborar si es té combustible suficient i d'això en tenim. L'obtenció del vidre havia derivat de l'elaboració de terrissa i l'experiència van procurar els coneixements tècnics i científics que van perdurar en el temps casi de forma inalterada, la qual cosa dificulta la datació dels materials trobats en els diferents jaciments i tampoc es pot determinar l'origen. En general el vidre s'obté per fusió de sílice, pedra calcària i àlcalis, però els materials es poden variar depenent de la capacitat d'obtenir altes temperatures i amb el carbó això estava solucionat perquè la qualitat mitjana del mineral extret de les nostres serres tenia prou potència calorífica per aquests forns, altres elements com la sorra i materials alcalins

estan a l'abast, i tot i que el sílice no abunda es troben altres materials per substituir-lo.

Sembla que aquest tipus de manufactura ha existit des de fa segles en el nostre entorn. A Almatret es conserven restes d'un forn que se sap va estar en ple funcionament durant els segles XVII i XVIII;¹ a Riba-Roja, l'any 2020, es va localitzar un d'època visigoda.² També en l'àmbit de Baix Segre i Baix Cinca n'hi havien si fem cas d'algunes de les publicacions de Pere Mata-Perelló.³

En els Llibres d'obra de la Seu Vella de Lleida de l'any 1400, el procurador Pere Monçó ens deixa un dels primers testimonis d'un forn de vidre en la zona en la que s'emmarca aquest article. Tenim notícia, doncs, que una part de les antigues vidrieres de la Seu Vella de Lleida procedien de Mequinensa, perquè un dels vidriers que allí treballaven, Martí Navarro, comprava el material necessari en un centre de producció situat a Mequinensa,⁴ mentre que els altres vidriers que van treballar a la catedral lleidatana es proveïen als forns de Barcelona. A pesar que el viatge era més curt, el preu dels vidres era semblant al dels que arribaven des de la ciutat comtal. També trobem les condicions del contracte: el transport corria per compte del proveïdor i si algun element sofria algun dany es restava dels

beneficis.⁵

Es possible que continués la producció a pesar de les guerres, la dels Segadors (1640 - 1652), la de Successió (1700 - 1714), sense pro-

blemes ni interrupcions més enllà de les ocasionades pels fets bèl·lics. Cal tenir en compte el dèficit de producció de cristall a finals del XVIII, quan moltes de les grans fàbriques havien tancat o havien reduït molt la seva producció per diferents raons, però sembla que una de les més importants va ser la falta d'actualització de la tecnologia emprada, just en el moment que creixia la demanda per aquesta raó la importació augmentava, sobretot dels centres productors alemanys, amb la conseqüent escassetat i la pujada de preus. Per això no sorprèn que a l'inici del segle XIX s'estableixi, al terme de la Granja d'Escarp, una nova fàbrica de vidre que, per les notícies que ens dona la premsa, incorporava molts dels avenços tecnològics i que s'especialitzaria en el "vidre pla", és a dir, el que s'utilitza en la construcció. De fet, això no és una novetat, els antics forns també s'havien dedicat a aquest producte. Aquesta nova fàbrica no va sobreviure a l'inici de la guerra del francès, quan tropes de l'exèrcit invasor va cremar des dels fonaments el poble de la Granja d'Escarp i tots els edificis i elements del seu terme municipal, inclosos els fabrils.

Tanmateix no va ser la fi d'aquesta indústria al terme de la Granja. Madoz en el seu Diccionario Geográfico, en l'entrada "Granja d'Escarp, la" recull el fet que havia existit aquesta fàbrica després de la guerra contra les tropes napoleòniques:

"...habiéndose explotado pocos años hace una mina de carbón de piedra a media legua del pueblo a la parte O y junto al río Segre, a la inmediación de la cual se construyeron algunos edificios para fábricas de cristal, cuyas obras se paralizaron el año 43".

Probablement la interrupció té a veure amb l'ambient bèl·lic i prebèl·lic, que es va viure en les nostres contrades durant els anys centrals del segle XIX a conseqüència de les guerres carlines – i les entreguerres –, per la proliferació de partides fins i tot en èpoques de pau. Les explotacions mineres que s'havien iniciat en aquells anys també pateixen llargues aturades, entre altres coses, les carlinades, l'entorn de crisi i en conseqüència, la impossibilitat de complir algunes de les condicions que imposaven algunes de les lleis que es van dictar en aquest camp: l'obligació d'una explotació continuada, o la d'assegurar un habitatge pels treballadors, etc.

En tot cas, sabem pels articles que l'enginyer Amalio Maestre va publicar a *Anales de Minas*, en una sèrie d'articles, parla de la fàbrica fundada al començament de segle i que es troba-

va junt amb la mina Esperanza d'on obtenia el carbó per alimentar el forn:

"Actualment se halla establecida en el mismo sitio otra con el titulo de la Esperanza, aprovechando los nuevos descubrimientos para conseguir el genero con toda perfección y baratura posibles, empleándose como combustible el lignito que tienen en sus cimientos, sobre el que han tomado varias pertenencias; saliendo las bocas de algunas galerías junto a las paredes mismas de los edificios".⁶

Ens cal una investigació documental més profunda que ens doni la certesa que la fàbrica continua en funcionament quan a final del vuit-cents Ignaci Girona Agrafel adquireix algunes de les explotacions carboníferes de la Granja d'Escarp creant l'empresa Mines de la Granja d'Escarp. El lignit extret va servir per alimentar una fàbrica de ciment que es va instal·lar allà on estava la de vidre que es va cancel·lar definitivament. Està clar que la seva productivitat havia baixat i ja no era rendible en el nou entorn econòmic en el que el ciment, seria el protagonista de les grans infraestructures que havien de portar progrés a través de les centrals elèctriques del Pirineu i els grans canals de reg que convertiria part de les terres de secà en regadiu, però les d'altres comarques.

NOTES

(1) Ho recull el tríptic amb la informació del poble i fins i tot hi ha bastit una ruta amb aquest nom: <http://segria-sec.org/turisme/wp-content/uploads/2017/05/Tr%C3%ADptic-Almatretweb-1.pdf> (última consulta 11/06/2021)

(2) https://www.elperiodic.com/val/ribaroja_turia/ribaroja-localitza-forn-vidre-depoca-visigoda-valencia-vella-recupera-monedes-joies-ciutat-antiga_701134 (última consulta 11/06/2021)

(3) Mata-Perelló, Josep Maria. "Recorregut a través del patrimoni geològic i miner de la conca lignítifera de Mequinensa, per les comarques del Baix Cinca i del Baix Segre (Segrià): des de Mequinensa a la Granja d'Escarp i a Serós" *Xaragall. Revista de Ciències de Catalunya Central. Sèrie B*. Núm. 396 – març del 2011. No és l'única publicació en la que recull la notícia i localització, però és prou representativa

(4) Arxiu Capitular de Lleida. Llibre d'obres, any 1400, procurador Pere Monçó, fol. 49.

(5) Argilés i Aluja, Caterina "Nicolau de Maranya i els mestres vidriers a Lleida a la segona meitat del segle XIV" en *Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes*, 1991 pp 167 - 173

(6) Maestre, Amalio "Descripción geognóstica y minera del distrito de Cataluña y Aragón" pp. 258 i 259. *Anales de Minas*, III, Madrid 1868

